

III. FERDINAND KIRÁLY RENDELETE MAGYAR KÖNYVEK ELKOBZÁSÁRÓL 1642-ből.

Közli: Reizner János.

A magyar történelmi társulatnak ez évi sárosmegyei kirándulása alkalmával Eperjesen tartott zárülésén előterjesztett jelentésében ¹⁾ már emlékeztem III-ik Ferdinánd királynak 1642-ik augusztus hó 5-én kelt rendeletéről, mely a Nova-Transylvanica című, s Keresztúri Pálnak erre válaszul adott magyar könyvek elkobzását s illetőleg gróf bedeghi Nyáry István kassai generálshoz leendő beszállítást hagyja meg, mivel az említett könyvek nagy és kitűnő személyek hírét s becsületét sértik. E bibliographiai érdekű királyi rendelet ím a következőkép szól:

Ferdinandus Tertius, Dei Gratia Electus Romanorum Imperator Semper Augustus ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. Rex etc. Spectabiles, Magnifici Egregy et Nobiles, fideles nobis dilecti. Libellos quosdam non sine laesione famae et honoris Magnarum et Illustrium personarum, idiomate hungarico proximis temporibus prodysse, displicenter intelleximus. Unum quidem sub titulo Nova Transylvanica in dicionibus nostris supresso authoris nomine, alterum vero responsorium eiusdem sub nomine Pauli Kereszthúri in partibus Transylvanicis evulgatum. Quae quidem cum sine publici scandali neque admitti debeat, ut honor, praesertim, uti praemissum Illustrium personarum, Magnorum Virorum status que Ecclesiastici similibus indecentibus scripturis proscindatur, eorum existimationi consultum esse cupientes, Fidelitatibus vestris et vestrum singulis, harum serie benigne ac firmiter comittimus et mandamus, quatenus eiusmodi libellos, apud quorumcunque manus intra ambitus Comitatus huius vestri

¹⁾ Századok. 1881. év VIII. füz. 91. lap

reperiri poterunt, conquirere ac comportare manibusque vice comitis vestri, per ipsum fidelissimo spectabili et Magnifico Comiti Stephano Nyáry de Bedegh, partium illarum praefati Regni nostri Hungariae Generali, tradendos, assignare, assignarique facere velitis ac debeatis neque deinceps quispiam tales libellos edere et evulgare, imo neque conservare, contra hanc expressam benignam nostram voluntatem, sub gravi poena audeat ac praesumat. Gratia nostra Caesarea et Regia vobis in reliquis benigne propensis manentes Datum in Civitate nostra Vienna die quinta mensi augusti, Anno Domini MDCXXXII. Ferdinandus mp. — Georgius Lippay Episcopus Agriensis m. p. Georgius Orosy m. p.

Kívül: Spectabilibus Magnificis, Egregys et Nobilibus Comiti Vice-Comiti, Iudicibus ac Universitati Magnatum Nobilium Comitatus Saarossiens. fidelibus nobis dilectis.«

A rendeletben említett »Nova Transylvanica« magyar nyomtatvány lételéről Szabó Károly »Régi Magyar Könyvtár«-ában említést nem tesz, s így valószínű, hogy ha a czim helyes, alatta vagy latin nyomtatvány rejlik, vagy pedig a czím van a rendeletben helytelenül felvéve.

Azt hiszem, hogy e rendelet Hajnal Mátyásnak Pozsonyban 1640-ben, s Kereszturi Pálnak Váradon 1641-ben magyar nyelven megjelent műveit érinti; mert a két mű között levő összefüggés az utóbbi mű szerzője s megjelenési helyének (mert Váradot az időben Erdélyhez tartozottnak kell tekintenünk) megnevezése, valamint mindkét munka nyomtatási ideje együttvéve könnyen felismerhetővé teszik a művek tartalmának vizsgálata nélkül is azt, hogy az elkobzást rendelő királyi leirat reájok vonatkozik.

Hajnal Mátyás jezsuita, s gróf Eszterházy Miklós nádor udvari papjának a szerző neve nélkül Pozsonyban 1640-ben nyomtatott műve következő czímet visel:

»Ki-tett Czégér. Melly-Alatt Fel-Talállya akár ki-is, Minemű Poshatt és mérges Tejet fejt Kereszt-uri Pál Erdélyben egy Catechismus-nak Tömlőjébe, neminémű Hajdelberga-táján nőtt es hizialt Teheneknek Tölgyéből, a' nem régen született Chechemő Keresztyénnek szoptatására. Melly megorvosoltatik Eggy Keresztyén Orvos-Doctor által.« E munka Kereszturi Pálnak Gyula-Fejérvártt 1638-ban megjelent következő czímű munkáját támadja meg: »Csecsemő Keresztyen Mellyet az Tekintetes

és Nagyságos Vrak Az Rakoczi György és Sigmond Istennek segítségéből, az jelen valoknak nagy örvendezésekkel, dicsérete sen és igen boldogul el mondottanak, mikor igaz vallásokban való szép épületekről abban az probában bizonságot tennének, mellyet az Erdély Országnak Kegyelmes Fejedelme az Ur Vacsorája előtt kívánt hallani, Kis asszony havának 15 napján, az 1637 Esztendőben, melyre nézve az ő Nagyságok két Fia másodnap az Vr vacsorájához való járulással az Fejér-Vári templomban legh elsőben hiteket megh pecsételték.«

Hajnal Mátyás előbb említett támadó művére Keresztúri Váradon 1641-ben nyomtatott következő művében védekezett: »Fel-sördült Keresztyen, Ki tsetsemő korátul fogvan, az Isten beszédének ama' tiszta tején, a menyei titkoknac tanulásában ditsiretessen nevedek; És, az Istenec minden fegyverét fel öltözvén ama Cerberus titkos erejéből támadott Hitető Orvos Doctornak pokoli orvossággal meg büszödött Patikáját el-rontá, és magát vastagon meg-ostorozá. Mellyet az Isten népének győzedelmessen hirrre ad Keresztúri Pal. Job 13. 4. Bizonyára ti hazugságnac alkotoi vattoc, és mindnyájan semmire kellő Orvosok.«

Csak ha e czimeket is tekintjük, bizonynyal eléggé indokoltnak találjuk Ferdinánd királynak fentebb közölt rendeletét.

* * *

A czikkíró úr által közölt rendelet megvilágítására szükségesnek találjuk Szilágyi Sándornak a »Sárospataki Füzetek.«ben¹⁾, e tárgyra vonatkozó közléséből a következőket átvenni. »Lorántfi Zsuzsánna, idősb Rákóczy György fejedelem neje irt egy könyvet²⁾ (Mózes és a Próféták), melyet Fejérvártt 1641-ben ki is adott. Ez ellen Magyarországon valaki (a gyanu Rajki Gáspár Erdélyből akkor tájban kiszökött jezsuitán volt) egy gúnyos könyvecskét adott ki, melyben a fejedelem és fejedelemnő személyét sértő szavakkal illette. Rákóczy fejedelem ez okból belső emberét Bogáti Andrást Bécsbe küldi, hogy ott kieszközölje panaszával: e l ő s z ö r hogy azon gúnyirat beszédessék, m á s o d s z o r annak szerzője megbüntettessék.

Ez alatt a fejedelem hire és tudta nélkül Kereszturi Pál

¹⁾ 1866. VII - VIII. 678 - 680 l.

²⁾ Szabó Károly: »Régi Magyar Könyvtára« 716. sz.

fejérvári professzor a Magyarorszáiban megjelent gúnyiratra ellenmunkát írt és adott ki hasonló gúnyos modorban, melynek éle főleg a jezsuiták ellen volt irányozva. Ezen könyv »fogadatlan prókatori«¹⁾ megjelenésén Rákóczy annyira megboszankodott, hogy elkoboztatását saját országában azonnal elrendelte, s hogy Magyarországon is beszédessék, eziránt Ferdinándnál a szükséges lépéseket megtette.

Mily czímük volt ezen incriminált munkáknak, ezt sem III. Ferdinándnak 1642-ben Laxenburgban május 7-én kelt, sem Kassai Istvánnak 1642. május 8-án Kolozsvárról Rákóczyhoz ez ügyben intézett levelei, melyeket Szilágyi egész terjedelmökben közölt, nem említik.²⁾ Hogy azonban az egyik elkobozandó névtelen munkának »N o v a T r a n s y l v a n i c a« volt a czíme, eziránt III. Ferdinándnak 1642. augusztus 5-én Bécsben kelt s a sárosmegyei rendekhez intézett, czikkíró úr által imént közölt rendelete semmi kétséget nem hagy fönn. Az is bizonyos, hogy a könyv magyar nyelven íratott. Hogy Szabó Károly nem említi, a dolog természetében fekszik. A kérdés csak az: hogy mi volt a Kereszturi Pál által írt gúnyiratnak a czíme, melyről Ferdinánd rendelete említést nem tesz? Erre nézve érdekesnek tartjuk Szilágyi Sándor szives figyelmeztetésére Várady Pálnak Kassáról 1643 május hó 17-én Debreczeni Tamáshoz Rákóczy összes javainak praefectusához intézett levelét itt újból lenyomatni, melyből kitünik, hogy Kereszturi Pál kérdéses könyvének a czíme: »T a l i o« volt. A levél, mely III. Ferdinánd rendeletét kiegészíti, így szól:

»Generose Domine fautor et patrone multum observandissime servitiorum meorum paratissima commendatione praemissa.

Mindennemü áldásával, hogy az szent úr Isten kegyelmedet boldogítsa szívem szerint kívánom.

Kegyelmed nekem szöllő levelét illendő becsülettel vettem s continentiaját is megértém, legottan fáradoztam az dologban, hogy azon Talio nevű könyvecskéket, ha kit hol feltalálhatnék magamhoz beszedegetném. Úgy vagyon énnekem kettőt küldötenek volt, kezeimhez, s más jó akaró uramnak négyet, az magam

1) Kassai István »Rákóczy«-hoz 1642. május 8-án intézett, Szilágyi által említett helyen közölt levelének szavai.

2) Idézett helyen.

kezénél levőknek egyikét (mivel nem tudom honnét, már hírekkel lettem az Generalis uram ő nagysága itt lakó Jezsuitáinál) elkérték tőlem, hogy olvassák, nem tudván gondolkodnom, hogy így történjék a dolog odaadtam nékik és kériem is tőlök vissza, de már felküldettek volt reményben Nagyszombat felé, egyike pedig még kezemnél vagyon; amaz jóakaró urammal is, a melyek voltak egyiké máséhoz is elosztott benne és így össze nem szedegethettem hirtelen azokat is, azon vagyok teljes igyekezéssel, hogy felkeressem a kit hol feltalálók és kezemhez vésszem azokat, úgy hogy tovább — másoknak szemek eleibe nem megyen. Igazán írom kegyelmednek, ha elébb érkezett volna effelől való kérdő írása és parancsolatja hozzám, akkor könyvecskék el nem osztoltanak volna, noha a mint fentebb is íráom a nekem ezek keveset küldöttek, azok felől is úgy gondolkodtam, hogy egyebeknek is szabatosan kibocsájtottak a jó exemplárok. Nekem jó akaró fautorom Patronus uram ennek utánna is kegyelmed bizvást parancsoljon és az én kegyelmes uram is, azon vagyok, hogy míg Isten e halandó életben megtart mind kegyelmednek, s mind pedig az én kegyelmes uramnak ő nagyságának hűséges szolgálatomban meg ne fogyatkozzam Nálam lévén némely zombori emberek jelenték, hogy nem csak Kassára érkeztenek efféle könyvecskék, hanem a zombori schola mesternél is láttanak. Tartsa meg és élte se Isten kegyelmedet kedves egészségben sok jó esztendőkiglen, Kassán die 17 máj. Anno 1643.

Generosae Dominationis vestrae servitor paratissimus

Paulus Várady.

(Külczim): Generoso Domino Thomae Debreczeni illustrissimi ac celsissimi — Principis Transylvaniae Universorum bonorum et Proventuum in Hungaria Praefecto etc. Domino Fautori et Patrono mihi multum observandissimo.

(Eredetije a magy. kir. kam. levéltárban.)

Ezek után a két elkobzott könyv címére iránt semmi kétségünk nem lehet. Felderítették azokat czikkíró úr és Szilágyi Sándor közlései, melyeknek alapján tovább nyomozhatunk. Addig is a »Nova Transylvanicáta« mint 189-ik és »Kereszturi Pál Tálióját« mint 190-ik adalékot Szabó Károly »Régi Magyar Könyvtárához« fölvesszük folyóiratunkba.

Szerk.